

KAMIL KAMAL:

“İSTƏYİRƏM Kİ, İNCƏSƏNƏT YAXŞI OLAN HƏR ŞEYİ UZUNÖMÜRLÜ ETSİN...”

Onun öz portret cizgilərini açmaq üçün keçmişdən bəzi məqamlara toxunaq ki, söhbətimizin davamında rəssamın yaradıcılığında iz salması qətilik və incəlik, sərtlik və humanistlik, gözəllik və qayğıkeşlik duyğularının nədən səssiz-küysüz kətana hopub qala bildiyini, yaxud da qaraqabaq bürüncün ruhuna hakim kəsildiyini anlamaq asan olsun. Bu “asan”lığı vərdiş halına salmaq üçün çox çətinliklərdən keçmək lazım imiş. Minskə instituta qəbul olunanadək aylarla vağzallarda, şəhərin köhnə aeroportunda gecələyən, hər dəfə instituta qəbul imtahanı verəndə ixtisasdan “əla” qiymət alsada, rus dilindən “kəsilən” istedad prinsipsiz yaşaya bilmirdi.

Növbəti dəfə belə olanda xanım rektor özü şəxsən onu çağırıb üzürxahlıq edəndə ki, bağışla, yenə “iki” aldın...

—Axı, mən rəssam olmaq istəyirəm, rus dili müəllimi yox... —bundan artığını deməyə mədəniyyəti yol verməmişdi. Bu da onun prinsiplərindən biridir...

Lakin təəccüblü bu deyildi, o idi ki, həmin vaxt heç kəs ona rus dilindən imtahan verməyinin vacib olmadığını başa salmamışdı, çünki o, Bakı Rəssamlıq Məktəbini “qırmızı” diplomla bitirmişdi... ancaq ixtisasdan imtahan verməli idi, vəssəlam. Nə isə... Minskə süpürgəçi işlədi. Nə qeydiyatı vardı, nə də gecələməyə bir yeri... Əvvəzində Tanrı ona istedad və inad bəxş etmişdi. Bax bu istedadın və inadın izdivacı Belarus Teatr və Rəssamlıq İnstitutuna orijinal düşüncə tərzinə və rəssamlıq fəlsəfəsinə malik bir tələbə bağışlamışdı. Çox-çox sonralar sevimli pedaqoqlarından biri, Xalq rəssamı Qavril Vaşsenko deyirmiş: “Onda qeyri-adi yaradıcılıq istedadı hiss edilirdi. Ən çox xoşuma gələn o idi ki, uzun illər vətəninə uzaqda yaşasa da, milli ənənələrini unutmamışdı. Onu dəyişdirmək istəmərdim, əksinə, onun Belarus rəssamlarına oxşamayan özünəməxsusluğunu və bənzərsizliyini qoruyub saxlamaq həvəsi məndə daha güclü idi”.

—Bakıya gedəndə mənə Belarus rəssamı kimi qəbul edirlər. Belarusların da əksəriyyəti mənə öz yerlisi hesab edir... —Keçən il Belarus Respublikasının səfəri Nikolay Pastkeviçdən müsahibə götürəndə, o, Kamil Kamalı “...Belarus mədəniyyətinin bir parçası”, deyər xatırlamışdı. Amma bu barədə rəssamın özünə heç bir söz demədim. Fikrinin davamını dindim. —Ancaq nədənsə son “Məlumat” kitabına mənim adımlı salmayıblar. Nə isə, bunlar vacib deyil. Mən son vaxtlar bilərəkdən nə Azərbaycanı, nə də Belarusu çəkirəm, ancaq öz dünya duyumumu yaratmağa çalışıram. Janrlara da sərbəst yanaşırım, təsviri sənət kanonlarının mənə sıxmasını istəmirəm. Sözüün kəsəsi, bu gün kimin haralı olması o qədər də vacib deyil. Rəssamsevər üçün müəllifin istedadlı olması vacibdir... istəyirəm ki, incəsənət yaxşı olan hər şeyi uzunömürlü etsin, insanların qəlbinə xeyir Tanrısı tac qoysun...

Çox ciddi görmək almışdı. Həmsöhbətimə qulaq asa-asa düşündümdü, onun yaradıcılığında gen-bol yer tutan qədimlik və müasirlik hardan qaynaqlanır? Bütün yaradıcı şəxsiyyətlərin filosofluq etmək həvəsindən! Xeyr. Dinkeşiyindən gəlir, ruhaniliyindən süzülür, səmavi, yaxud digər formalaşmış dinlərdən deyil, məhz ilkin dindən, bölünməmiş dindən gəlir onun zəriflik eşqi. “Üç peyğəmbər” əsəri gözlerimə düşdü. Üç azman kişi harasa baxır, hələ din elçisi deyillər. Göylərin sirləri idilər və paklıq saçırılar ətrafa. Məhz bu duyğuya olan eşqdir onun yaradıcılığının dərin qatında xeyir ipəyinə bükülüb təbəssümlə onu kəşf edənlərə baxan. Bəziləri bunu mistik təsəvvür kimi qəbul edə bilərlər. Amma burada mistik əhval-ruhiyyə deyil, idealist fəlsəfi düşüncə hakimdir. Onun keçən il çəkdiyi “Yuxu” tablosunu buna misal göstərmək olar. İki əzəmətli fil effekti yaradan siluet arasında “qapı” təsəvvürü yaradan aralıq məsafə və qaynayıb aşib-daşan həyat bulağından su içmək istəyən nəhəg varlığını duruşunun qurduğu “pəncərə”... Əli qılınclı nəhəng mücəssəmə (başında kilsə qülləsinə bənzər bir şpil—uzun mil var) yuxunun qapıdan, yoxsa pəncərədən keçməsinə mane olur, lakin göydə pərvaz vuran iki qanadlı mələk yuxunun imdadına çatmağa, onu Tanrı dərgahına yola salmağa hazırdır. 90 x 100-ə ölçüsündə bir tablodur. Amma diqqət yetirin, nə qədər maarifçi informa-

siya yükünə malikdir.

Bir il öncə çəkdiyi “Çağırış” tablosunda da fəlsəfi qayə güclüdür, bu dəfə mübarizə qaranlıq dünya və işıqlı dünya arasındadır. “Yuxu”da olduğu kimi, burada da iki dünya arasında seçim, bəlkə də birindən digərinə keçid niyyəti durur, birincidə bunun üçün müəllif simvolik qapı və pəncərənin qüdrətindən faydalanır, ikincidə isə nəre çəkən şir qaranlıq dünyadan özünü işıqlı dünyaya tutub haray salır. Bu, rəssamın həyəcan təbiiyidir—aslən nərəsinə seyrçi qorxu ilə qarşılaya bilər, ey, insanlar, buraya gəlməyin, bura qaranlıq dünyadır, yaxud da, ey qaranlıq dünyanın sakinləri, buraya, ardımca, tapmışam, işıqlı dünya buradan başlayır.

“Qəlbimin məbədi” və “Əbədiyyət” rəsmlərində isə rəssamın yaradıcılığında təzə diqqəti cəlb edən, hətta deyərdim ki, mühüm yer tutan digər atributlar: “göz”, “pəncərə”, “məbəd”, “su”, “səma” toplum halında yer alırlar. “Qəlbim”də ilahi gözəllik özünü axar suya tutmuş bir mələk baxışı ilə ifadə olunur, digər gözəl baxış müsəlman məbədinə və ucalığa yol açan pilləkənlərə dikilib. Hər iki gözəl öz arxalarında işıqlı dünyaya bir pəncərə açıblar, yəni qəlbimin məbədinə yol, bax, buradan keçir, buyurun. “Əbədiyyət”də isə gözəlliklər sanki torpağın, daşın altında qalıb, su da yuxarıdan aşağıya, yerin dibinə axır, “Qəlbim”dəki gözəl də oradadır, amma suyun içindədir—azərbaycanlı anlamına görə aydınlığa çıxıb(?), əbədiyyətin keşiyini isə əzəmətli, bir az da qorxunc insanabənzər varlıq çəkir—bu, avropalıların nəzərincə, adi kəntavr ola bilər, ancaq motiv qəhrəmanlıq üzərində formalaşmış. Bu əsərlə ondan dörd il sonra—2013-cü ildə çəkdiyi “Vaxt çayı” arasında müəyyən ideya döyüşü var, burada həyat mənbəyi çay dağlardan-dərələrdən keçərək insana yuva qurmaqda, kənd-şəhər salmaqda ruh verir, tablonun qəhrəmanı olan insan açıq qapı ağzında durub sanki kiminsə gələcəyini gözləyir, digər iki nəfər sağ və sola baxırlar, görəsən axan zaman bizə nə xəbər verəcək... ümidi ilə.

Ayrı-ayrı boyakarlıq nümunələri ətrafında düşüncələrimdən ayrılıb soruşdum:

—Bakı Rəssamlıq Məktəbini bitirdikdən sonar Repin adına Rəssamlıq İnstitutunda məşhur Yevsey Moisenkonun qrupunda iki il təhsil aldın, sonra da birdən-birə Leninqraddan qaçıb, Minskə oxumaq həvəsinə düşdün. Həmkarların səni düz başa düşdülər? Dünyada məşhur olan Repin İnstitutunu atmaq nə dərəcədə düzgün qərar idi...

Cavabı qısa və qətiyyətli oldu:

—O vaxtlar monumental əsər yaradıcılığı texnikası, möhtəşəm və incə rəsm manerasının vəhdəti prinsipi Sovet İttifaqında ancaq Belarusda güclü idi...

Onun boyakarlıq nümunələrinin, qrafik əsərlərinin iştirakçıları olan qəzəbli vəhşi heyvanlar, uzunsaqdal müdrik qocalar, şərq gözəlləri, su pərisi, cənnət quşları—hərəsi öz ələmində möhtəşəmdir, sirlidir. Büürnc monumentlərində rəssamın incə əl izləri ilk baxışdan hiss edilir, o da hiss edilir ki, şərqli doğmalığı sanki qalan hər şeyi üstələyir, ancaq bu hiss ötidir, hətta deyərdim ki, bir qədər də alda-

dıdır, yüz faizlik şərq koloriti rəssamın yaradıcılıq prinsipinə tamamilə ziddir. Əgər belə olmasaydı, belaruslu müəlliflər onun rənglər dünyasında, firçasının plastikliyində doğma Belarus ətrini duyduqlarını etiraf etməzdilər. Ancaq mənə elə gəlir ki, Belarus mühitinin ona bəxş etdiyi ən xarakterik xüsusiyyət daxili sakitlikdir. Kamil Kamalın bütün yaradıcılığı ətrafa sakitlik saçır.

...Bu gün rənglərlə virtuozluq edən Kamil Kamal rənglərin bir-birindən fərqləndirilməsinin sirlərini vaxtilə professor Pyotr Kroxalyevdən öyrəndikdən sonra, monumental-dekorativ sənət şöbəsinə keçib, təhsilini orada davam etdirməklə boyaların sirlərini və möhtəşəmliyin vizual qüdrətini dekorativ-tətbiqi sənətdə ifadə etməyə həvələnmişdi. Yaradıcı insan kimi onda belə bir tətbiqi sənət üslubunun formalaşmasında pedaqoqlarının da böyük xidmətləri var. Onlar gənc rəssamları ətraf aləmi müstəqil məkan və obrazlar vasitəsilə ifadə etməyə və bənzətləndirir, rənglərin dilini formada, fəlsəfi ideyanı standart olmayan obrazlardakı şərtilliklər vasitəsilə açmağa meyilləndirirdi. Ona görə də onun yaradıcılığında tənhalıq ovqatı yoxdur, amma qəribə bir hərəkətsizliyə qapana bilərsən, bu da rəssamın

öz seyrçisini xəyala dalıb, hər şeydə bir mənə axtartmaq xasiyyətindən irəli gəlir. Həqiqət və təxəyyülün vəhdəti onun doğma ələmidir, harmoniya və disharmoniya, əlvan rənglər və monotiplik ilk baxışda qarışıq bir təxəyyül məhsulu səliqəsizlik fikrini yaratsa da, dərhal da bu qənaətdən uzaqlaşır, reallığı seçirsən, ömrün hansısa mərhələsində sənin də belə bir fantaziya yaşadığını inanmağa çalışırsan. Rəssamın tutub kətana “yapışdırdığı” bircə möhtəşəm an seyrçini də bədbin fikirdən daşıdırıb, primitivlikdən uzaqlaşdırır, onu müdrikləşdirir, kamil olmağa istiqamətləndirir. Onun çayları, dənizləri, Ayı, Günəşi ənginliklərlə birgədir, fon olan göyün yeddinci qatı da zil qara deyil, qaradan mayalanmış dirilik rəngindədir, rəssamsevərlərin duyğularında qədimlik, tarixilik effekti yaradır, gözələr və baxışlar vasitəsilə insan obrazları təbiət simvollarından önə çəkilir və düşüncəli görkəmləri ilə ona tamaşa edənləri də düşüncəyə tələsdirir. Dünyanın ölümlü-ölumlu, xeyirli-şərli, gəcəli-gündüzlü, göyçəkli-eybəcərli tərəflərinə alışmağı və yaşamağı tövsiyə edir.

Bu fikirlərin fonunda Dərviş, səssizlik və xəyal—dini-fəlsəfi duyğuların qanadında Tanrıya qovuşmaq rəssam tərəfindən orijinal bir təsir vasitəsi kimi təqdim edilir. “Dərvişin məhəbbəti”, “Dərviş. Həyat tütəyi”, “İşiq aparan Dərviş” əsərlərində qəhrəman müdriqliyin rəmzi seviyyəsinə qaldırılır. Dərviş sanki rəssamın özünün simvolik obrazıdır, bunu da duymaq olar həmin əsərlərin kompleks ideyasından. Qəhvəyi-sarı məkanda mənəvi kamillik axtarışına çıxmaq, paralel həyatda onu özünə cəlb etməyə çalışan qaşları kaman, gözələri qara və belə incəyə əhəmiyyət verməmək, yol alıb mənəvi həqiqətə qovuşmaq bilavasitə onun azərbaycanlı düşüncəsindən irəli gəlir, bunlar sufi görüşlərə də bir işarədir desək, səhv etmərik. Rəssam “Asiya” əsərini dərviş mövzusunda ara verib sonra çəkib və burada oxşar rənglər tapmaq asandır. Bu, mövzunun rənglər vasitəsilə bir-birinə keçidi kimi maraqlı tapıntı hesab oluna bilər. Beləliklə, onun tablolarında ən xırda element, hətta fantastika xatırlamaları da müəyyən mənə daşıyır, xüsusilə odur ki, həmin elementlər Şərq-müsəlman koloritlidir (bəzilərdə xristian simvollarına da rast gəlmək mümkündür, məgər Xristianlıq Şərq koloriti deyil!?)

Kamil Kamal seyrçisinin intellektini yoxlayan, onun düşüncə tərzini imtahnana çəkən rəssamlardan deyil, o, duyğularla dialoqa gedən, hər ferdin öz düşüncəsi ətrafında yaşamasına kömək edən süljetlər qurmaqda mahirdir. Rənglər içində, incə fırça izləri ilə meditasiya halı yaratmaq onun sənətkarlığında özəllik möhürüdür.

Rəssamın yaradıcılığında qədim dünya koloritinin çox güclü olmasına baxmayaraq, o, müasir rəssamdır. Şərq mövzusu, Azərbaycanın XI əsr intibahının, Səlcuqlar dövrünün gözəllik tipi, miniatür rəsm elementləri onun heç zaman yox olmayacaq azərbaycanlı mentalitetinin formalaşdırdığı süljet qurmaq, ideyanı formada “gizlin” yollarla göstərmək həvəsindən irəli gəlir. Bu həvəs Kamil Kamalın məhəbbət və musiqi mövzusuna münasibətindəki orijinallığı diqqətə çatdırmaqda xüsusi rol oynamışdır. Onun “Gözəl qız”, “Zəriflik”, “Mirvari”, “Dali”, “Min birinci nağıl”, “Oyanış”, “Lay-lay” əsərlərinin hər biri məhəbbət nəfəslidir, ancaq onların izah etdikləri məhəbbət sirlidir, intimliyyə ən xırda işarə belə yoxdur, çünki anatomiya elementləri gözəlliyə fəxriyyə kimi yapışıqlıdır, müasirlərimiz həmin əsərlərdə sevgi haqqında öz təsəvvürlərini izahını tapmağa çalışırlar.

Musiqidə qədimlik isə qeyibənə bir səs əsosiyasiasiyasının sonra melodiyaya çevrilmək yolunda keçdiyi təkamül prosesində yaşayır. Belə bir dirçəliş yolu mövzuya həsr olunmuş silsilə əsərlərin xronoloji ardıcılıqla işlənməsində də özünü büruzə verir. “Melodiya” (1999), “Mahnı” (2000), “Arfa” (2000), “Musiqi” (2010), “Məhəbbət melodiyası” (2011) və s. əsərlərdə musiqi haqqında düşüncələr barmaqaların hərəkətində, xəyala dalma vəziyyətində, diqqətlə qulaq asmaq pozasından duyulur.

Rəssam həm məhəbbət, həm də musiqi mövzusunu gözəl qadın obrazının müşayiəti ilə inkişaf etdirir. Şərq gözəllik ölçüləri ilə diqqəti cəlb edən gözəl xarici görkəmini deyil, saf məhəbbəti anlamaqda, melodiyanın ritmlərini duymaqda müəllifin köməkçisi kimi yadda qalırlar.

Dekorativ-tətbiqi sənətə dair elə bir sahə yoxdur ki, Kamil Kamal orada öz imzasını atmasın. Çünki bütün yaradıcılığı boyu o özünü sirlə kompozisiya qurmaq, çarpazlaşan xətlərin incəliyi ilə söz demək, harmoniya yaratmaq, fiqurların təbii plastikliyinə nail olmağın yollarını exz etməyə çalışıb. Bu, onun ustad sənətkar olmaqdan əvvəl, ustadcasına düşünmək qabiliyyətindən

deyən, yaxşı-yaxşı öyrənmək ehtirasından xəbər verir. Rəssamın bir müddət monumental-dekorativ sənətdən uzaqlaşmış, çox asanlıqla dəzgah rəsamlığı ilə də məşğul olmağa başlaması onun həm nəzəri, həm də təcürübə baxımdan yaxşı məktəb keçdiyindən xəbər verir. Təsədüfi deyildir ki, bu sənətdə obrazlı ifadə tərzini götürənlərdən biri Kamil Kamaldır.

Ümumiyyətlə, Kamil Kamal klassik Şərq və qədim yunan fəlsəfəsini, habelə ədəbiyyatını dərinləndirən mənimsəmiş, dinin əsaslarına yaxından bələd olmaq üçün öz üzərində xeyli çalışmışdır. Rəssamın nəzəri hazırlığı güclü olduğundan yaradıcılıqda simvolizm elementlərini və sürrealist xüsusiyyətləri modernist üslubla birləşdirib işə başlamaq onun üçün heç bir çətinlik yaratmır. Onun 1999-cu ildə yaratdığı “Üç peyğəmbər” və “Nuhun gəmisini” (orijinalda “Kovçeq” adlanır, əsəri “Xilas” da adlandırmaq olar.—E.V.) litoqrafiyaları üç səmavi din peyğəmbərinin xarici görkəmindəki oxşarlıq, bir mələyin hər üç peyğəmbərin xidmətində durması motivi tolerant ideyaya əsaslanır. Hər üç peyğəmbər bir-birinə bənzəyirsə, onlar xeyirxahdırlarsa və hətta mələkləri də eynidirsə, bəs nə üçün Yer üzündə çaxnaşmalar, təbiət kataklizmləri baş verir? Üç peyğəmbər niyə susur? Əcaib varlıqlar arasında dəyüş insanları arasındakı münasibətlərə bir işarə deyilmi? Deməli, Nuhun gəmisinə ehtiyac var və bu, Tanrının qəzəbindən qurtulmaq üçün həmin üç peyğəmbərin bu günün Adəm övladlarına başa salmaq istədiyi qurtuluş kimi qarşılana bilər.

Bütün bu deyilənlərin fonunda Kamil Kamalın “Mənim Vətənim” adlı boyakarlıq nümunəsi (2005) və heykəli (2013) xüsusilə diqqəti cəlb edir. Hər

iki əsərdə Azərbaycan mifik təfəkkürünün izləri güclüdür. Ümumi mənzerədən duyulan möhtəşəmlik əsətin qəhrəmanı yarınsan at, buğa və yarış insan obrazlarının məğrurluq yağın birliyindən duyulur. Bu birliyin cəsərlə çəkib apardıqları və məbədi, dənizi olan şəhər-dövlət doğma Azərbaycanı İçərişəhər, Xəzər dənizi, müxtəlif din mənsublarının ibadət ocaqlarının silueti ilə də xatırladılır. Mifik qəhrəmanların ayaqları altındakı kiçik şar dünyanı simvolizə etdiyini və Vətən Azərbaycanın bu şardan qat-qat böyük, gözəl və sevimli olduğu qənaətini doğurur. Əsərin ən təntənəli ideyası odur ki, müstəqil Azərbaycanın vətəndaşı, bu gözəlliyi qorumağı, çünki keçmiş əcdadlarımızdan bizə miras qalıb bu Vətən, onları qorumağı bacarmışlar, biz də bacarmalıyıq...

Soydaş rəssamımız son vaxtlar litoqrafiya və ofotr üsulu ilə də yaradıcılığını davam etdirir. O, qrafika, kitab bədii tərtibatı, heykəltəraşılıqda da özünü sınayır. Rənglərlə sərbəst davranmaq onun yaradıcı sənətlə mücadiləsinin əsasını təşkil edir. İşıq və kölgə üsulu ilə təsvir elementini yarıncıq tamamlamaq gözəlliklərlə birlikdə deyil, əvəzində həmin qeyri-adiliyi cilalayan xətlər, rənglərin qarışıqlığı ilə bütövləşmək ümumi kompozisiyanın enerjisini açır. Buna görə də o, yüksək dəyərləndirilən sənətkarlardandır. Bu fikrə qüvvət kimi əlavə edərkən, onun sərgiləri Azərbaycanda, Türkiyədə, Polşada, Almaniya, İtaliyada, Avstriyada uğurla keçirilib. Ən son sərgisi isə Belçikada Avropa Parlamentinin binasında təşkil olunmuşdu. Belarusun 30-dan artıq məkanını onun monumental əsərləri bəzəyir. Minskəki “Həyat ağacı” fontanının kompozisiyası da ona məxsusdur. Sovet İttifaqı Qəhrəmanları Həzi Aslanov, Aslan Vəzirov və general-mayor Mixail Romanovun büstünü də Kamil Kamal hazırlamışdır. Gözəl sənətlər beşiyi İtaliyanın Turin şəhərində də onun möhtəşəm bir əsəri heykəlləşib.

Bütün bunların ən dərin mənə qatında Şərq-Qərb sivilizasiyaları arasındakı qarşıdurmada hər hansı bir tərəfin əsiri olmaq üzərində qurulmuş dünya uğrunda deyil, bir-birindən ayrılmaz, tamamlanan bütöv cahan məhəbbəti durur. Baxmayaraq ki, Kamil Kamal 1983-cü ildən Belarusda yaşayır, onun yaradıcılığında qar, şaxta elementləri yoxdur, qış demək olar ki, onun heç yadına da düşmür. Şimal-Cənub sivilizasiyaları arasındakı münasibətlərin heç kimi maraqlandırmadığı bir vaxtda küni mənə bütövlüyü haqqında düşünmək çox isti duyğular yaradır. Kamil Kamal dünyanın dörd bir yanını bir baxışda, harmoniyada görən və mənalandıran görkəmli sənətkardır.

O bizim soydaşımızdır!

Elçin VƏLƏDOĞLU,
“Respublika”.